Metsähallituksen Luontopalvelujen lausunto ympäristövaliokunnalle 8.5.2025 luonnonlaidunten hoidon haasteista ja luonnon monimuotoisuudesta

Sisällys

Luonnonlaidunnus on merkittävimpiä keinoja torjua luontokatoa 1
Tilanne Metsähallituksen hallinnoimilla kohteilla 2
Miksi laidunala on vähenevä 3
Päällekkäisen rahoituksen tulkinnat haastavat tilannetta entisestään 4
Muutoksen luoma tilanne on korostunut maamme arvokkaimmalla perinnebiotooppikeskittymällä Saaristomerellä 4
Luonnonlaidunnus hyödyttää luonnon lisäksi myös yrittäjyyttä 5
Jäykkä ja toimimaton järjestelmä 5
Mikä ratkaisuksi 6

Luonnonlaidunnus on merkittävimpiä keinoja torjua luontokatoa

Luonnonlaitumet ja niihin sisältyvät monimuotoisimmat elinympäristömme perinnebiotoopit ovat luontokadon ehkäisyn kannalta ensiarvoisen tärkeä kokonaisuus. Perinnebiotoopeilla elää yli neljännes uhanalaisesta eliölajistostamme ja ne ovat runsaslajisin elinympäristömme. Lajikirjo on erittäin suuri, esimerkiksi kasvilajeja voi olla yli 35 kpl/m^2. Vastaavaa ei ole muissa elinympäristöissä. Runsas kasvilajisto, avoimuus ja matalakasvuisuus ylläpitävät elinoloja monenlaisille muille lajeille, kuten hyönteisille, jotka edelleen houkuttelevat paikalle linnustoa.

Perinnebiotoopit ja niiden lajistoa tukevat muut luonnonlaitumet edellyttävät säilyäkseen jatkuvaa hoitoa ja käyttöä. Useimmilla kohteilla paras hoito on laidunnus. Jos laiduntavaa karjaa ei luonnonlaitumille ole, kohteiden monimuotoisuus heikkenee jo parissa vuodessa. Hoidon loppumisen myötä menetetään kohteille tehdyt aiemmat yhteiskunnan investoinnit luonnon monimuotoisuuden hyväksi ja heikennetään entisestään muutoinkin heikossa tilassa olevaa luontotyyppien verkostoa. Jos laidunnuksesta hyötyvien luontotyyppien tila päästetään köyhtymään, Suomella on yhä vaikeampaa saavuttaa kansallisia ja kansainvälisiä biodiversiteettitavoitteita ja ehkäistä luontokatoa.

Perinnebiotooppien ja luonnonlaidunten hoito on noin 30 vuoden ajan perustunut maatalousluonnon monimuotoisuuden ja maiseman hoidon viisivuotisiin EU-osarahoitteisiin ympäristösopimuksiin, joita

on pantu täytäntöön erinomaisessa yhteistyössä maataloushallinnon, viljelijöiden, ympäristöhallinnon, ja muiden toimijoiden kesken. Maatalousluonnon monimuotoisuuden ja maiseman hoidon ympäristösopimukset hyödyttävät samaan aikaan luonnon monimuotoisuutta sekä maatalousyrittäjien toimeentuloa ja yrittämisen mahdollisuuksia.

Sopimuslaidunnus ja toimiva yhteistyö viljelijöiden, ELY-keskusten ja Metsähallituksen Luontopalvelujen kesken on myös luonnonsuojelualueilla uhanalaisten perinnebiotooppien ja muiden laidunnuksesta hyötyvien uhanalaisten elinympäristöjen säilymisen kannalta keskeistä. Kolmannes maamme perinnebiotoopeista sijaitsee suojelualueilla. Metsähallituksen Luontopalvelut tekee valtion suojelualueilla laidunvuokrasopimukset laidunyrittäjien kanssa ja auttaa laidunnuksen organisoinnissa yksityisillä luonnonsuojelualueilla alueellisten ELY-keskusten ympäristöpuolen kanssa sovitun työnjaon mukaisesti.

Tilanne Metsähallituksen hallinnoimilla kohteilla

Vallitsevan tilanteen mukaisesti on laidunnuksen järjestäminen myös Metsähallituksen hallinnoimilla kohteilla hankaloitunut olennaisesti aiemmasta ja tilanne uhkaa jopa arvokkaimpia perinnebiotooppikohteita. Ympäristösopimuksista on tippunut merkittäviä aloja. Emme edelleenkään tiedä kokonaistilannetta, koska viimekesäisten maastokatselmusten tuloksia ja tukipäätöksiä ei ole tullut tietoomme kaikista kohteista, eikä kattavaa paikkatietoaineistoa lopullisista ympäristösopimusaloista vielä ole ollut käytettävissä. Tiedossa on, että tärkeitä, aiemmin luonnonlaidunnusta suojelualueilla toteuttaneita tiloja on lopettanut tai lopettamassa eläintenpitoa. Tietoon on tullut myös monia kohteita, joilla tilat ovat luopumassa tämän kesän jälkeen sellaisista kohteista, joilla ympäristökorvaus jää alhaiseksi. Myös uusille kohteille on vaikea löytää laidunvuokralaista.

Valtion mailla laidunnettu perinnebiotooppien ja muiden luonnonlaidunten ala putosi vuonna 2024 noin 400 ha:lla verrattuna edellisvuoteen. Tähän saakka laidunnettu ala on ollut perinnebiotooppien hoidon lisäämistavoitteiden mukaisesti hyvässä kasvussa. Väheneminen vuonna 2024 kohdistui etenkin saariston kohteille sekä puustoisille alueille.

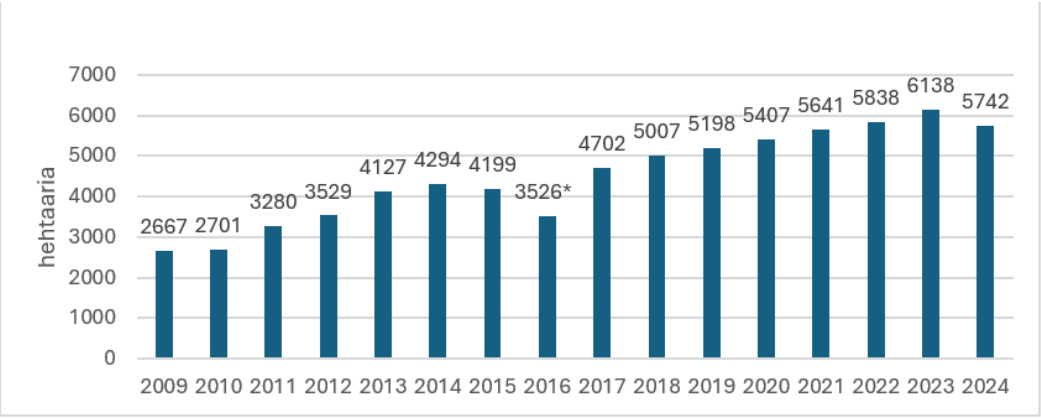

Kuva 1. Metsähallituksen Luontopalvelujen mailla toteutunut laidunnus 2009–2024. Vuonna 2024 laidunnettu perinnebiotooppi- ja muu luonnonlaidunala väheni noin 400 ha. Vuosi 2017 on tietojärjestelmän käyttöönotosta ja kesken olleista tallennuksista johtunut tilastointivirhe. Pinta-alassa on mukana varsinaiset perinnebiotoopit sekä laiduntamalla hoidetut muut luonnonlaitumet, joilla laidunnus tukee luonnon monimuotoisuutta perinnebiotooppien yhteydessä, rantaympäristössä tai valkoselkätikkametsässä.

Valtion mailla sijaitsee arviolta viidennes koko maan hoidon piiriin saadusta perinnebiotooppien ja muiden luonnonlaidunten alasta (tilanne edellisen rahoituskauden lopussa). Kesälaitumeksi vuokrattuja luonnonlaidunkohteita on yli 300. Kaikkiaan valtion ja yksityisillä suojelu- ja natura-alueilla sijaitsee lähes puolet hoidon piiriin vuosikymmenten aikana saadusta alasta.

Miksi laidunala on vähenevä

Väheneminen johtuu ennen kaikkea maatalousluonnon ja maiseman hoidon ympäristösopimusten tulkintaan rahoituskaudelle 2023–2027 tulleista muutoksista. Ympäristösopimuksissa korvauskelpoinen ala määritellään nyt tiukemmin ehdoin ja aarin tarkkuudella. Korvaus on pinta-alaperusteinen ja tasasuuruinen kahdella kohteen arvoluokkaan perustuvalla korvaustasolla (610 € tai 460 €/ha). Tiukentuneet tulkinnat ovat vähentäneet merkittävästi ympäristösopimuksiin hyväksyttyä alaa, ja sopimusalat ovat tippuneet rankasti viime vuosina. Vuonna 2019 ympäristösopimuksissa oli koko maassa noin 33 100 hehtaaria, tällä hetkellä 23 569 hehtaaria. Vuoteen 2027 ulottuvan CAP-ohjelman tavoitteena on kasvattaa alaa 48 000 hehtaariin. Kehityssuunta on täysin vastakkainen tavoitteisiin nähden. Esimerkiksi perinnebiotooppien kannalta merkittävimmällä alueella Varsinais-Suomessa ELY-keskus arvioi, että pinta-alat pienenevät neljänneksellä. Tästä suurin osa kohdentuu saariston pienipiirteisille ja mosaiikkimaisesti vaihteleville kohteille, joista merkittävä osa sijaitsee nykyisin suojelualueilla. Saaristossa Varsinais-Suomen ELY-keskus arvioi pinta-alan vähentyneen jopa 44 %. Pinta-alojen vähennykset koskevat myös yksityismaita ja suojelemattomia alueita. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla leikkautuneesta 1 000 hehtaarista enin osa on yksityismailla.

Ympäristösopimuksista on leikkautunut pois kohdekokonaisuuteen kuuluvia luontotyypeiltään vaihtelevia aloja. Leikkaukset ja niiden perustelut ovat osin ristiriidassa ympäristösopimuksen asetuksen kanssa. Leikkauksia on ollut perinnebiotoopeiksi määritellyillä aloilla, sellaiseksi kehittymässä olevilla aloilla ja muilla laidunuksesta hyötytyvillä luontotyypeillä. Leikkauksia on ollut esimerkiksi nummilla varpuisuuden vuoksi, vaikka ympäristösopimuksen asetuksessa mainitaan nummien olevan saaristossa ja rannikkoseudulla esiintyvää varpu- tai jäkälävaltaista, puutonta tai lähes puutonta kasvillisuutta. Myös varsinaisia perinnebiotooppeja ympäröivät muut luonnonlaidunalat on usein rajattu sopimusalan ulkopuolelle, vaikka niiden on esimerkiksi perinnemaisemainventoinnissa todettu kuuluvan olennaisena ja monimuotoisuutta lisäävänä tai uhanalaisen lajiston selviämistä edesauttavana osana kokonaisuuteen. Perinnebiotooppien lisäksi laidunnuksesta erityisesti hyötyviä luontotyyppejä ovat esimerkiksi avoimeen rantaympäristöön luettavat rannikon dyynit ja rantaniittyjen lajistoa ylläpitävät kivikkorannat, joiden säilymiselle laidunnuksen jatkuminen on tärkeää, ja jotka usein sijaitsevat perinnebiotooppien yhteydessä. Leikkuri on käynyt voimakkaasti myös länsirannikolle tyypillisten perinteisesti metsälaitumina käytettyjen primäärisukkessiometsien kohdalla. Näille ei Natura 2000 -luontotyypin määritelmän mukaisesti voida toteuttaa laajoja puuston raivauksia, mutta laidunnuksella on kuitenkin tärkeä merkitys alueen luontoarvoille.

Myös Helmi-ohjelmassa kunnostettuja kohteita on jäänyt ympäristösopimusten ulkopuolelle tulkintoihin liittyvien haasteiden vuoksi. Ne on ympäristösopimuskäsittelyssä esimerkiksi tulkittu kehitykseltään kesken oleviksi ja rehuarvoiltaan vähäisiksi heti kunnostusraivauksen jälkeen.

Kunnostetuille aloille olisi toimien vaikuttavuuden ja jatkokehityksen kannalta kuitenkin erittäin tärkeää saada alkamaan laidunnus heti kunnostustoimien jälkeen.

Yleisenä perusteluna ympäristösopimuksesta hylkäämiselle on pidetty liian vähäistä rehuarvoa, sitä että alue ei hyödy laidunnuksesta tai että ympäristösopimuksen haltijalle ei aiheudu kuluja alueen hoidosta, aiemmasta laidunnuksesta kertovia merkkejä ei ole havaittavissa tai kohteen kunnostuksen katsotaan olevan kesken. Kun kohteelta leikataan pois alueita, ympäristösopimuksen mukainen korvaus laidunyrittäjälle voi kokonaisuutena pudota merkittävästi, jopa puoleen tai enemmänkin. Tällöin puhutaan yrittäjälle tuhansien, jopa kymmenien tuhansien eurojen leikkauksesta 5-vuotisen sopimuskauden aikana. Maatalousyrittäjät ovat tällä hetkellä ahtaalla, koska aiempiin sopimusaloihin ja tulkintoihin tuli yhtäkkinen muutos.

Päällekkäisen rahoituksen tulkinnat haastavat tilannetta entisestään

Perinnebiotooppien hoito vaatii onnistuakseen yhteistyötä. Etenkin moniarvoisella kohteella, jonka turvaamiseksi tarvitaan monenlaisia toimia, ei voida olettaa, että laidunnusta hoitavan tilan vastuulla olisi kaikki kohteen tilan parantamiseksi tarvittava tekeminen. Ympäristösopimusten tulkintaa on viety siihen suuntaan, että sopimuksen haltijan oletetaan tekevän kohteella kaiken mahdollisen. Korvaustasot ovat kuitenkin sen verran alhaiset, että ne eivät useissa kohteissa kata edes välttämättömiä laidunnuksen järjestämisestä aiheutuvia kuluja.

Luonnonlaitumia ja perinnebiotooppeja ei voi ennallistaa ”kerralla, eivätkä ne ole ikinä ”valmiita”. Ne vaativat alkukunnostusta, jatkuvaa hoitoa, joista merkittävin ja kustannustehokkain on laidunnus, sekä täydentäviä raivauksia ja muita mahdollisia toimia matkan varrella. Myös jo hyvään kuntoon päässeistä kohteista on pidettävä huoli. Mitä enemmän kohteella on uhanalaista lajistoa, sitä tarkemmin hoitoa on räätälöitävä kohdekohtaisesti ja usein tarvitaan monenlaista tekemistä. Esimerkkinä tästä ovat uhanalaisimmat, mutta erittäin monilajiset lehdesniittymme, joiden hoitoon kuuluu niittoa, haravointia, lehdestystä ja laidunnusta. Nyt ympäristösopimuksissa tulkitaan näiden kaikkien toimien kuuluvan ympäristösopimuksen haltijalle. Tähän ei kuitenkaan ympäristösopimuksen haltijan aika tai resurssit riitä, koska jo pelkän laidunnuksen järjestäminen saaristossa vie merkittävästi resursseja. Aiemmin tulkinta oli, että toimia voivat tehdä myös muut toimijat, kunhan ne eivät olleet samoja, mitä kohteen ympäristösopimuksen suunnitelmassa oli sopimuksen haltija luvannut tehdä. Tämä oli toimiva systeemi, ja mahdollisti lehdesniittyjen hoitamisen ja hyvät tulokset lajiston kehityksessä.

Muutoksen luoma tilanne on korostunut maamme arvokkaimmalla perinnebiotooppikeskittymällä Saaristomerellä

Saaristomeren alue muodostaa erityisen arvokkaan perinnebiotooppien keskittymän maassamme, joka on perua pitkään jatkuneesta perinteisestä saariston maataloudesta. Laidunnus luonnonlaitumilla on ollut keskeinen osa saariston maatalouden harjoittamista näihin päiviin saakka. Metsähallituksen asiantuntijoiden arvio tässä vaiheessa on, että varmuudella laidunnuksessa säilyvät ympäristösopimusalat pienenevät Saaristomerellä jopa 60–80 %. Metsähallituksen näkemyksen mukaan tulkinnat saaristossa ovat olleet erityisen tiukkoja, myös sellaisilla aloilla, joilla on tehty

aiemmilla ohjelmakausilla maastokäyntejä ja valvontoja sopimuksiin hyväksytyn alan tarkaksi määrittämiseksi.

Saaristomerellä luontotyypit vaihtelevat mosaiikkimaisesti niityistä ja hakamaista kallioisiin, metsäisiin ja katajaisiin alueisiin. Aiemmin luonnon monimuotoisuudelle tärkeiksi hoitokokonaisuuksiksi tulkitut ja ympäristösopimukseen edellisillä kausilla sisällytetyt kohteet ovat nykyisen korvauskelpoisuusmääritelmän mukaan pilkkoutuneet niin, että jäljelle on jäänyt vain pieniä korvattavia aloja. Saariston muutoinkin haastavissa oloissa pinta-alaperusteiset korvaussummat jäävät muutoksen jälkeen aivan liian alhaiseksi työmäärään nähden. Saariston maatilojen ei enää ole mahdollista laiduntaa luonnonlaitumilla, etenkään kauempana tilasta sijaitsevilla kohteilla. Saaristomerellä saman tilan laitumet sijaitsevat usein monilla eri saarilla. Vaikka yksittäisen saaren leikkaukset eivät olisikaan isoja, voi tilanne kuitenkin kokonaisuutena muodostua sellaiseksi ja tulot jäädä alhaiseksi verrattuna kustannuksiin, jolloin laidunnus ei enää ole mahdollista. Tilanne on ajanut useita Saaristomeren alueella toimivia maatiloja kannattavuuskriisiin ja tiloja on lopettamassa karjanpitoa.

Tällä hetkellä jopa koko Suomen arvokkain perinnebiotooppikohde Saaristomeren Jungfruskär on jäämässä vaille sen lukuisille uhanalaisille lajeille ja luontotyypeille elintärkeää laidunnusta. Jungfruskär on yksi pisimpään hoidetuista ja parhaista luonnon monimuotoisuuden hyväksi tehdyn työn ilmentymistä. Uhanalaisia lajeja on kymmeniä, joista monen yksilömäärät on saatu 40 vuoden hoidolla ja monien eri tahojen yhteistyöllä kasvamaan. Myös monella muulla erityisen arvokkaalla Saaristomeren kohteella laidunnus on loppunut tai hyvin todennäköisesti loppumassa. Laidunnuksen loppumisen syynä on pienentynyt tukikelpoinen ala ja päällekkäisyyteen liittyvät tulkinnat mm. lehdesniittyjen hoidossa, joka leikkaa nämä alat pois ympäristösopimuksesta. Lehdesniittyjen kaikkien toimien toteuttamiseen ei mitenkään riitä ympäristösopimuksen korvaussumma ja laidunnusta toteuttavan yrittäjän mahdollisuudet. Lehdestys on lisäksi erityisosaamista vaativaa työtä, joka teetetään arboristilla.

Luonnonlaidunnus hyödyttää luonnon lisäksi myös yrittäjyyttä

Monelle yrittäjille luonnonlaidunten hyödyntäminen osana maataloustoimintaansa on tärkeää. Luonnonlaidunten merkitys maatalousyrityksille on korostunut etenkin saaristossa ja muilla karuilla ja rajallisten resurssien alueilla. Monelle tilalle suojelualueilla sijaitsevien perinnebiotooppien ja muiden luonnonlaidunten hyödyntäminen osana tilan toimintaa on tarjonnut mahdollisuuksia, ja kehitys oli menossa hyvää suuntaan aiemmalla rahoituskaudella. Luontopohjaisten ratkaisujen mahdollistuminen ja hyvä näkymä poiki esimerkiksi tilojen tuotantotapojen kehittämistä ja tuotteiden profiloimista kestävämpään, luontohyötyjä tuottavaan suuntaan ja oli osa esimerkiksi lähiruoan ja kotimaisen lammastuotannon nousua.

Jäykkä ja toimimaton järjestelmä

Olemme onnistuneet luomaan Suomeen tilanteen, jossa luonnonlaidunten hoitoa ei pystytä turvaamaan, vaan päinvastoin heikennetään. Jo ennestään heikentyneessä tilassa olevat ja uhanalaisiksi todetut perinnebiotooppien luontotyypit jatkavat heikentymistään ja lajisto taantuu. Joukossa on 12 direktiiviluontotyyppiä, joiden tilasta raportoimme EU:lle. Tilanne on päässyt

kehittymään siitä huolimatta, että olemassa olevia rahoituspalikoita olisi ollut käytettävissä enemmän kuin koskaan. Uusi CAP-kausi alkoi juuri ja se olisi ollut mahdollista rakentaa yhteistyöllä niin, että se suunnitellusti toimisi luonnonlaidunten hyväksi tukien samalla maatilojen toimintaympäristöä. Näin on monissa muissa maissa tehty. Ympäristökorvausjärjestelmän oheen saatiin 2020 alkaen Helmi-ohjelman kautta uudenlainen rahoitus selättämään pullonkaulaksi koettua kohteiden alkukunnostusta. Nyt jatkohoidon järjestyminen onkin yllättäen epävarmaa. Rahoitusjärjestelmät ovat törmäyskurssilla, eikä käytössä olevien palikoiden mahdollisuuksia ole kyetty sitomaan yhteen niin, että järjestelmä ja hallinto edesauttaisivat luonnonlaidunten tilaa. Positiivisesta ja useita toimijatahoja yhdistävästä, hienoja tuloksia aikaansaaneesta perinnebiotooppien hoidosta on tullut lähes kirosana ja vastakkain asettelu on voimakasta.

Muutamilla yksityisillä mailla luonnonsuojelulain mukainen tuki (ns. Helmi-tuki) on voinut osaltaan tilapäisesti auttaa tilanteessa esimerkiksi Helmi-ohjelman puitteissa kunnostetuilla kohteilla. Helmi-ohjelman rahoitus ei kuitenkaan ole tarkoitettu jatkuvaan hoitoon, vaan sen on tarkoitus kunnostaa kohteita, jotta niillä voidaan aloittaa jatkuva hoito laiduntamalla ympäristösopimuksilla. Valtion mailla sijaitsevat luonnonlaitumet ovat tilanteessa väliinputoajia, kuten myös sellaiset sekakohteet, joista osa sijaitsee valtion maalla, osa suojelulla tai suojelemattomalla yksityismaalla, eikä rahoituskeinoja toistaiseksi ole ympäristösopimuksista leikkautuneille aloille.

Maatalousluonnon monimuotoisuuden ja maiseman hoitosopimus ja sitä edeltäneet perinnebiotooppien ja luonnonlaidunten erityistukisopimukset on tutkimuksissa todettu vaikuttavimmaksi maataloustukijärjestelmän ympäristö- ja monimuotoisuustoimista. Paljon kohteita ja alaa on saatu hoidettua vuodesta 1995 käytössä olleen ja hyvin toimineen järjestelmän avulla. Viime ohjelmakauteen saakka järjestelmää on jatkuvasti kehitetty toimivammaksi. Kansallisen kunnostukseen tarkoitetun Helmi-rahoituksen oli tarkoitus vahvistaa hyvää kehitystä.

Mikä ratkaisuksi

Luontevin, luonnonlaidunnusta toteuttavien maatilojen kannalta yksinkertaisin ja yhteiskunnan varojen käytön kannalta kustannustehokkain ratkaisu tilanteeseen olisi ympäristösopimusehtojen tulkintojen ja luonnonlaitumen määritelmän uudelleentulkinta. Myös kolmannen korvaustason saaminen ns. vähemmän arvokkaille luonnonlaitumille toisi ratkaisua tilanteeseen. Lisäkorvaus hankalasti saavutettaville saaristokohteille mahdollistaisi useamman kohteen hoidon jatkumisen. Nämä keinot ovat käytössä esimerkiksi Ruotsissa. Rahoitukseen liittyvien päällekkäisyystulkintojen uudelleen tarkastelu mahdollistaisi etenkin arvokkaimmilla, eniten uhanalaista lajistoa sisältävillä ja työläillä kohteilla hoidon räätälöinnin siten, että arvot saadaan turvattua. Lehdesniityillä, joita maassamme on vain muutamia jäljellä, pitäisi ympäristösopimuksissa sallia erityispoikkeuksena lehdesniittyjen hoitoon kuuluvat niitto, haravointi ja lehdestys muun toimijatahon toteuttamana ympäristösopimuksen haltijan toteuttaman jälkilaidunnuksen lisäksi. Nämä muutokset ympäristökorvausjärjestelmään jo käynnissä olevalla ohjelmakaudella mahdollistaisivat myös EU-rahoituksen täysimääräisen hyödyntämisen luonnonlaidunnukseen.

Jatkossakin ympäristösopimukset ovat toimivin rahoitusmekanismi luonnonlaidunten hoidossa ja laidunnuksen vuosittaisessa järjestämisessä. Uuden CAP-kauden luonnonlaitumille suunnattu rahoitusjärjestelmä on tärkeä rakentaa hallinnonalojen ja toimijatahojen yhteistyöllä niin, että se

saadaan mahdollisimman hyvin tukemaan perinnebiotooppien ja luonnonlaidunten tilan parantamista. On erittäin tärkeää, että kaikki käytössä olevat rahoitusmekanismit sovitetaan saumattomasti yhteen.